

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
IV Всеукраїнської науково-практичної конференції
У двох частинах
Частина 2

(Суми, 19 травня 2017 року)

Суми
2017

Із становленням незалежної України геральдичні твори Г. Нарбута зайняли почесне місце в історії українського мистецтва. Власними творами художник довів відданість своїй Батьківщині.

---

1. *Белоконь С. И.* Неизвестная статья В. К. Лукомского о Г. И. Нарбуте / С. И. Белоконь // Сборник научных трудов: Материалы исследования. – Л.: Гос. эрмитаж, 1987. URL: <http://archive.li/DXMYJ>

2. *Голлербах Е. Г.* Книжкові знаки І. Нарбута / Е. Г. Голлербах // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 3. – С. 44-47. – URL: <http://elib.nplu.org/object.html?id=6990>.

3. *Михайлів Ю.* Георгій Нарбут / Ю. Михайлів // Життя й революція. – 1926. – № 10. – С. 79-92. – URL: <http://elib.nplu.org/object.html?id=6987>.

4. *Смірнова К. Р.* Внесок Георгія Нарбута в українське державотворення / К. Р. Смірнова. – URL: <http://ena.lp.edu.ua>.

5. *Ткаченко В.* Нарбутівка і Нарбути: Науково-публіцистичний нарис. – Суми: ВВП «Мрія» ЛТД, 1998. – 104 с.

ГОНЧАРЕНКО Я., МАЛІЙ Б., ОХРИМЕНКО А.
(науковий керівник – к. і. н., доц. В. М. Власенко)

ЗАКОНОДАВЧІ ОРГАНИ УКРАЇНСЬКОГО МІЖВОЄННОГО ПЕРЕДПАРЛАМЕНТУ*

У складних зовнішньополітичних умовах розбудови сучасної України, коли вона у 2014-2017 рр. зіткнулася із порушенням свого суверенітету (анексія Криму та військово-політичні події на Донбасі) з боку сусідньої держави, варто використати досвід державотворення попередніх поколінь українців. Серед них – діяльність Державного Центру Української Народної Республіки (ДЦ УНР) в еміграції (екзилі). Сам факт діяльності такого центру в еміграції свідчить про

---

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

існування паралельного (альтернативного радянському) процесу українського державотворення, який не припинився з виходом Уряду, Армії і державних інституцій УНР на еміграцію. Діяльність ДЦ УНР в еміграції засвідчила продовження боротьби українців за свою національну незалежну державу. Мета роботи – показати склад та структуру законодавчих органів українського передпарламенту в еміграції.

Український парламентаризм розвивався і в еміграції. Йдеться, насамперед, про Раду Республіки (1921 р.) й умовно про Братство української державності. Вони різнилися способом формування та ступенем представництва. Спільною була лише мета – відновлення суверенної демократичної України. Обидві інституції використовували як український досвід новітньої доби, так і досвід країн, на території яких у різний час перебував ДЦ УНР [1, с. 601].

Рада Республіки утворилася 3 лютого 1921 р. на території Польщі (м. Тарнів) й офіційно проіснувала до 5 серпня 1921 р. Це була спроба створити тимчасовий орган парламентського типу на базі політичних сил, що емігрували з території України з метою подальшого визначення зовнішньої та внутрішньої політики уряду УНР демократичним парламентським шляхом, оскільки, ідея скликання на чужій території Державної Народної Ради (законодавчого органу), відповідно до закону *«Про Державну Народну Раду»*, не могла бути реалізована Державним Центром УНР в еміграції.

У грудні 1920 р. відбулася низка нарад українських політичних партій щодо часу скликання РР та принципу представництва в ній. 9 січня 1921 р. С. Петлюра підписав ухвалений РНМ закон *«Про Раду Республіки»*. Згідно з ним РР була утворена як *«тимчасовий зверхній орган народньої влади, що мав діяти на час перебування Уряду УНР поза межами території Республіки»* [2, с. 23; 3, с. 20]. Спочатку РР діяла легально. Польська влада прихильно ставилася до її існування

на території країни, але з квітня 1921 р. після підписання Ризького договору засідання РР відбувалися напівлегально. Рада Республіки змушена була навіть змінити свою назву на Сюзерен-Конвент.

У результаті виборів до передпарламенту було обрано 67 депутатів. У першому засіданні РР взяло участь 43 особи, які представляли такі політичні партії та організації, як народні республіканці (5 делегатів), самостійники-соціалісти (5), селянські соціалісти (4), соціалісти-федералісти (5), соціал-демократи (4), хлібороби-демократи (5), залізничні спілки (4), спілки поштовиків (2), спілки кооператорів (4) та спілки самоврядування (5). Згодом поповнили склад РР представники від партій: соціалістів-революціонерів, трудової, єврейських, польських, німецької, соціал-демократичної, народної та культурно-просвітніх організацій [2, с. 23, 34].

Відповідно до «*Регуляміну Ради Республіки*» (регламент передпарламенту), прийнятим 30 березня 1921 р., у складі Ради Республіки були сформовані постійно діючі органи:

Президія – керівна структура РР, яка розглядала важливі питання. До її складу входили Голова РР, його заступники і секретарі, кількість яких визначала сама РР. Вона обиралася на початку кожного нового скликання РР. Компетенція Президії – керівництво засіданнями РР, формування порядку денного засідань РР, розподіл обов'язків між членами Президії та призначення на посади урядовців канцелярії РР. Голова Президії відкривав і закривав засідання, головував на них, слідкував за порядком у залі засідань, представляв РР в інших органах ДЦ УНР в еміграції, на міжнародній арені і разом із першим секретарем підписував усі схвалені РР нормативні акти. Серед секретарів РР визначався перший (головний), який здійснював контроль за урядовими протоколами та канцелярією РР. До складу секретаріату входили головний секретар і секретарі. Він слідкував за справами, що розглядалися РР, стежив за

урядовими протоколами і стенограмами засідань, рахував голоси при голосуванні, допомагав Голові і його заступникам здійснювати свої повноваження [2, с. 113-114].

Постійні комісії. Під час кожного нового скликання створювалися такі постійні комісії, як фінансово-економічна, бюджетна, законодавчо-адміністративна, закордонних справ, військова, культурно-освітня, регламентна та мандатна. Кожна комісія мала свій статут, в якому визначалося коло питань саме цієї комісії. За необхідності РР могла створювати й інші комісії. Кожна комісія обирала зі свого складу Голову, його заступника і секретаря. На її засіданнях велися протоколи, запрошувалися представники Уряду УНР в еміграції або фахівці із різних галузей знань. Комісії звітували про свою діяльність перед пленумом РР [2, с. 115-116].

Канцелярія, що складалася з директора і загального, юридичного, фінансово-рахункового та адміністративно-господарського відділів. У *«Регуляміні»* зазначалося, що склад канцелярії буде визначено окремим законом [2, с. 115-116], який так і не був прийнятий.

У законі *«Про Раду Республіки»* не було чітко визначена компетенція РР. Але в ньому зазначалося, що Рада приймає закони і відправляє у відставку РНМ або окремих міністрів [2, с. 24]. З діяльності РР випливає, що вона приймала нормативні акти (*«Регулямін»*), вирішувала питання виділення коштів на різні потреби ДЦ УНР в еміграції, обирала Президію РР, утворювала канцелярію і комісії РР, вирішувала соціальні питання (наприклад, про пенсійне забезпечення вояків Армії УНР та їх родин) тощо.

Так само цим законом не були чітко окреслені повноваження РР. З аналізу її діяльності можна виділити такі повноваження:

1) у сфері створення, припинення та контролю за діяльністю державних органів: затвердження складу Уряду УНР в екзилі,

розгляд питань про організацію роботи в Раді Народних Міністрів, заслуховування звітів Прем'єр-Міністра про діяльність РНМ, відправлення у відставку Ради Народних Міністрів або окремих міністрів, скорочення штатів державних установ.

2) у сфері зовнішньої політики: заслуховування звітів міністра закордонних справ, заслуховування доповідей послів УНР.

3) у сфері нормотворчої діяльності: прийняття законів і нормативних актів внутрішнього призначення, зокрема, законодавче регулювання питань соціального захисту населення, пенсійного забезпечення, освіти тощо.

4) у фінансовій сфері: вирішувала питання асигнування коштів на різні потреби ДЦ УНР в екзилі, розглядала питання соціального забезпечення українських емігрантів та полонених, зокрема, щодо поліпшення матеріального становища інтернованих у таборах вояків Армії УНР.

5) у сфері внутрішньої організації та розгляду поточних питань: утворення комісій РР та зміна їх складу, а також заслуховування звітів цих комісій, вибори Президії РР, призначення посадовців канцелярії РР, прийняття від депутатів Ради Республіки присяги, призначення відпусток депутатам РР, розгляд на своїх засіданнях заяв різних фракцій РР [4, с. 72].

Термін повноважень РР – до шести місяців [2, с. 23].

Рада Республіки виконувала такі функції:

Установчу – встановлення системи органів влади (затвердження складу уряду УНР в екзилі, формування структури Ради Республіки – Президія, комісії, канцелярія).

Законодавчу – підготовка та прийняття законопроектів.

Контрольну – здійснення контролю за РНМ, окремими міністрами та урядовцями; відправлення у відставку як всього уряду, так і окремих міністрів.

Фінансову – виділення коштів на різні потреби ДЦ УНР в еміграції, вирішення соціальних питань.

Представницьку – представництво волі та інтересів політичних партій і громадсько-політичних організацій України, що розпочали свою діяльність до 1-го липня 1919 р., які на думку їх членів представляли і захищали інтереси громадян України. Уряд УНР в еміграції визнавався на міжнародній арені до 1923 р. У зв'язку із цим діячі українських політичних партій та громадсько-політичних організацій, що перебували в еміграції та входили до Ради Республіки, вважали, що вони мають право представляти інтереси народу України. Ці партії та громадські організації мали своїх представників на території України, постійно з ними співпрацювали до часу встановлення радянської влади. Представницька функція Ради Республіки здійснювалася у двох формах: організаційній та правотворчій.

Отже, через неможливість скликати в еміграції Державну Народну Раду, відповідно до закону від 12 листопада 1920 р. «Про Державну Народну Раду», на час перебування Уряду УНР за межами території України утворилася Рада Республіки, як тимчасовий представницький законодавчий орган [5, с. 73].

Як випливає із вищенаведеного, РР активно включилася у роботу ДЦ УНР в еміграції. Однак її діяльність поступово втрачала ефективність, особливо влітку 1921 р., а отже віддалялася від своєї мети – консолідації українського громадянства та підготовки до повернення в Україну. Це було зумовлено низкою причин, зокрема, підписанням радянсько-польського договору у березні 1921 р., переходом на нелегальний спосіб роботи, відсутністю коштів на своє утримання, досить критичним ставленням до Директорії та Уряду УНР, браком сталих традицій парламентаризму в українському суспільстві, виїздом у пошуках роботи до інших країн депутатів тощо.

Отже, діячі ДЦ УНР в еміграції, створюючи Раду Республіки, сподівалися невдовзі повернутися в Україну і продовжити свою політичну діяльність, але цього не сталося. РР

могла перетворитися з передпарламенту на повноцінний парламент лише за умови повернення на Батьківщину.

Після припинення існування Ради Республіки декілька років Голова Директорії, Уряд УНР в еміграції та лідери українських політичних партій намагалися осмислити ситуацію, в якій опинилися, та спробувати реформувати ДЦ УНР в еміграції. Одним із перших за реорганізацію ДЦ УНР і Уряду УНР виступив колишній член Центральної Ради, міністр закордонних справ (лютий – квітень 1919 р.), а на той час голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії, професор К. Мацієвич. Він запропонував С. Петлюрі суттєво скоротити склад Уряду УНР, створити Український національний комітет (ДЦ УНР), до складу якого б увійшли представники різних політичних таборів, запровадити систему самооподаткування (сплата емігрантами національного податку) [6, с. 66-68, 71, 81]. З головними ідеями К. Мацієвича щодо реформування ДЦ УНР в еміграції Голова Директорії УНР погодився [7, с. 564].

За твердженням Президента УНР в еміграції М. Лівичького, Уряд УНР в еміграції перебував під контролем таємної організації Братство української державності (БУД). *«БУД був фактичним парламентарним тілом, яке існувало при Державному центрові УНР»* [8, с. 51]. Братство виконувало роль передпарламенту, але з невисоким рівнем легітимізації. Організація з такою назвою була започаткована ще під час Української революції 1917-1921 рр. і продовжила своє існування в еміграції. В Україні керівником БУД був академік С. Єфремов, в еміграції – професор Б. Іваницький [7, с. 564]. Про структуру і діяльність БУД в Україні докладно описав історик українського парламентаризму В. Яблонський [9, с. 131-143].

В еміграції Братство сформувало власну організаційну структуру. В окремих країнах та місцевостях цих країн діяли громади БУД, які між собою не зносилися, а мали зв'язок лише через провід (керівництво) БУД. В середині 30-х рр. ХХ ст. у

Варшаві існувало чотири такі громади, у Бухаресті, Каліші, Львові, Парижі, Подєбрадах, Празі – по одній. Періодично (раз на 2-3 роки) відбувалися з'їзди представників громад, на яких звітували голова і члени Уряду УНР в еміграції, міг змінюватися його склад та визначатися головні напрямки діяльності. Такі з'їзди проходили у Відні, Карлсбаді та Празі. До складу БУД належало близько 100 осіб, в тому числі Голова Директорії (С. Петлюра, А. Лівницький), усі члени Уряду УНР в еміграції (А. Ніковський, О. Лотоцький, В. Прокопович, М. Славінський, Р. Смаль-Стоцький, О. Шульгін, А. Яковлів), представники вищого військового командування колишньої Армії УНР (генерали М. Безручко, В. Змієнко, В. Куш, М. Садовський, В. Сальський, О. Удовиченко, П. Шандрук, сотники М. Битинський, А. Кмета, М. Палієнко, В. Шевченко та інші), визначні діячі уенерівської еміграції (В. Андрієвський, Д. Геродот (Івашина), М. Ковальський, К. Мацієвич, Т. Олесюк, В. Соловій, М. Танцюра, В. Трепке, П. Холодний, Л. Чикаленко та інші). Керівником БУД був Б. Іваницький (у 1948-1953 рр. – голова Української Національної Ради), його заступником – І. Кабачків, секретарем – М. Лівницький, скарбником – В. Соловій [9, с. 50-52].

Отже, Братство української державності проіснувало в еміграції до 1948 р. Замислювалося своїми засновниками як надпартійна, неурядова, таємна організація української еліти для боротьби проти ідей більшовизму та утвердження державної незалежності України. БУД впливав на здійснення політики ДЦ УНР в еміграції.

---

1. Яблонський В. М. Українська політична еміграція УНР й традиції парламентаризму у ХХ ст. / В. Яблонський // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. – 2013. – № 6. – С. 600-610.

2. Український парламентаризм на еміграції. Державний Центр УНР: документи і матеріали. 1920-1992 / Упор. В. Яблонський. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2012. – 840 с.

3. *Фещенко-Чопівський І.* 220 днів Ради Республіки – Передпарламент УНР на еміграції в Тарнові [спогади] / І. Фещенко-Чопівський. – Львів: Джерело, 2002. – 69 с.
4. *Панова І. Ю.* Еволюція правового становища Державного Центру УНР в екзилі / І. Ю. Панова // Держава і право. – К., 2011. – № 61. – С. 71-76.
5. *Панова І. Ю.* Рада Республіки УНР: правовий статус та компетенція / І. Ю. Панова // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 2. – С. 71-74.
6. Листи Костя Мацієвича до Симона Петлюри (1920-1923 рр.) / Упоряд., вступ. стаття та коментарі В. Власенка. – Суми, ФОП Наталуха А.С., 2009. – 128 с.
7. *Петлюра С.* Статті. Листи. Документи / Упоряд. В. Сергійчук. – К.: ПП Сергійчук М. І., 2006. – Т. 4. – 704 с.
8. *Лівицький М. А.* ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками / М. А. Лівицький. – Мюнхен-Філадельфія: Вид-во Укр. інформ. бюро, 1984. – 72 с.
9. *Яблонський В. М.* Братство Української Державності: історія створення та діяльності / В. Яблонський // Український історичний журнал. – 2014. – № 2. – С. 131-143.

КОРОЛЬ В. Н., СЕРДЮК Ю.

ВЗГЛЯДЫ АРНОЛЬДА ТОЙНБИ НА ОТНОСИТЕЛЬНОСТЬ ИСТОРИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ И УМОПОСТИГАЕМОЕ ПОЛЕ ИСТОРИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ*

Арнольд Тойнби (1889-1975) – один из самых влиятельных мыслителей современности. Его труды привлекают к себе внимание богатством исторического материала, оригинальностью его трактовки, смелыми поворотами мысли, неожиданными аналогиями и параллелями.

В молодости он изучал античную историю в Баллиальском колледже Оксфордского университета, а также в Британской археологической школе в Афинах. Участвовал в экспедициях по Греции и островам Эгейского моря. Греко-римская цивилизация

---

*Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».